ПСИХОЛІНГВІСТИКА · ТЕМА 3

Філогенез мови та онтогенез мовлення. Дитяче мовлення

Як мова виникала в історії людства – і як кожна дитина заново відкриває її для себе

За посібником: Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика. 2008

ДВІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Філогенез і онтогенез мовлення

Філогенез

Еволюційний розвиток психіки й мови в історії людства: як виникла здатність людей спілкуватися словами.

Онтогенез

Історія конкретного індивіда: як дитина опановує мовлення від гуління до зв’язного висловлювання.

Мова не є вродженою: успадковується лише загальна схильність до її опанування, а сама мова формується у спілкуванні (Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія).

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.4, 3.1

Тварини мають сигнали, але не мову

Птахи

Піснями підкликають партнерів, сигналами попереджають зграю про небезпеку.

Бджоли

Танцем повідомляють про джерело нектару, відстань до нього й маршрут.

Шимпанзе

Близько 40 сигнальних звуків; окремі сигнали «небезпека з землі» і «з повітря». Набір майже не змінюється.

Папуги, шпаки, ворони

Імітують людське мовлення, але фрази завчені механічним повторенням.

ЕКСПЕРИМЕНТИ З ЛЮДИНОПОДІБНИМИ МАВПАМИ

Мавп навчали штучних мов — з обмеженим успіхом

Тварина	Дослідники	Результат
Уошо, шимпанзе	подружжя Гарднер	≈160 жестів мови глухих; сама створила знак «вода + птах» – качка
Коко, горила	Ф. Паттерсон	200 «слів»-жестів за 2,5 року, близько 400 до 7 років
Сара, шимпанзе	подружжя Премак	пластикові бірки-знаки, прості речення; не розуміла заперечень
Лана, шимпанзе	родина Рамбо	клавіатура із символами, прості «діалоги» з експериментаторами

Підсумок: рівень приблизно дворічної дитини; у 90% випадків мавпи лише копіюють жести експериментатора.

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ МОВИ

П’ять класичних гіпотез

Звуконаслідувальна

Слова виникли з наслідування звуків природи

Вигукова

Мова виросла з мимовільних емоційних вигуків

Трудова

Мову породила потреба узгоджувати спільну працю

Суспільного договору

Люди свідомо домовилися про назви речей

Жестова

Спочатку спілкувалися жестами, звук прийшов пізніше

Спільне

Жодна гіпотеза не пояснює все; мова – продукт спілкування

Огляд за загальнонауковими джерелами (у посібнику Калмикової не розглядається)

ПЕРЕДУМОВИ ПОТРЕБИ У СПІЛКУВАННІ

Шість факторів мовленнєвого розвитку дитини

1

Позитивні емоції

тримісячна дитина розрізняє ласкаву й гнівну інтонацію

2

Емоційні контакти з близькими

перші, ще невербальні форми спілкування

3

Розвиток органів мовлення

мозкові центри, мовленнєвий апарат, слух; пластичність – до 7 років

4

Потреба змістовного спілкування

безпосереднього й опосередкованого, зовнішнього й внутрішнього

5

Інтелект

на 2-му році – потреба в номінації та узагальненні

6

Мовленнєве середовище

«інпут»; його бідність – ознака госпіталізму

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.4

ОНТОГЕНЕЗ МОВЛЕННЯ

Без спілкування мовлення не виникає

Діти в ізоляції

Не опанували мовлення і втратили здатність набути його згодом: сприятливий період минув.

«Надто турботлива» мати

Розуміє бажання дитини без слів – і мовлення розвивається повільніше.

Хлопчик перед телевізором

Навчився писати назви телепрограм, але не говорив (приклад О. Войскунського).

Близнюки

Створюють «мову для двох» – ризик затримки мовленнєвого розвитку.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.3, 3.3

ПЕРІОДИЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ · М. ЛЬВОВ

Шість періодів — від лепету до мовної особистості

до 1 року

Немовлячий

лепет, усмішка, жести; потреба в емоційному спілкуванні

1–3 роки

Ранній

називання речей, ситуативне мовлення

3–6 років

Дошкільний

гра; егоцентричне мовлення стає внутрішнім; монолог

6–11 років

Молодший шкільний

навчання; писемне мовлення; мова – предмет вивчення

11–15 років

Середній шкільний

перші ознаки індивідуального стилю

15–18 років

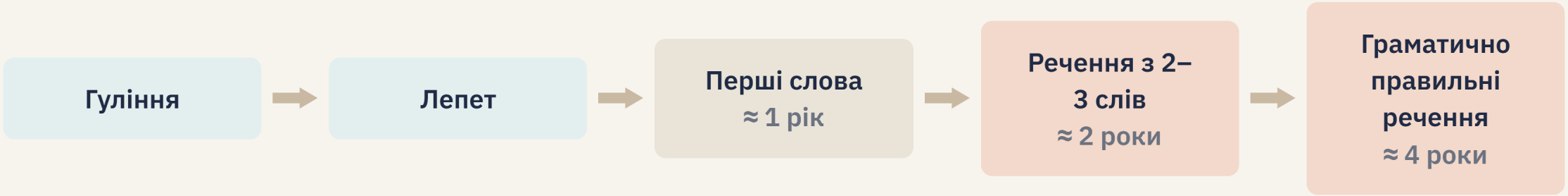
Юність

становлення мовної особистості

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.3

ОНТОГЕНЕЗ МОВЛЕННЯ

Діти всіх народів проходять однакові етапи

75 фонем у першому році

Немовля вимовляє звуки будь-якої мови, а згодом втрачає ті, яких немає в рідній (Ж. Годфруа).

Перше слово = ціле речення

За Л. Виготським, зміст опановується від цілого до частини, звук – від частини до цілого.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.3

Як дитина опановує значення слів

Стадія 1

Синкрет

Одне слово – для випадкової множини предметів, об’єднаних навмання або за розташуванням

Стадія 2

Поняття-комплекси

- асоціативний
- колекційний
- ланцюжковий
- псевдопоняття

Стадія 3

Дійсні поняття

Абстрагування ознак: спочатку потенційні, потім адекватні поняття

Синкрети й комплекси типові для раннього, дошкільного і молодшого шкільного віку. Без цілеспрямованого навчання людина може не дійти до стадії дійсних понять.

ІГРОВІ ЛІНГВІСТИЧНІ «ПОРОДЖЕННЯ»

«Дурниці» дитини — це дослідження мови

Словотворчість

«копалка»

замість «лопата» – від «копати»

«схоробрився»

за аналогією до «злякався»

Синтаксичний експеримент

«Тато читає газету» → «Газета читає тата»

дитина перевіряє межі зміни порядку слів

Чому так (С. Цейтлін)

Систему мови дитина опановує раніше, ніж норму.

Дорослий: система → норма → мовлення

Дитина: система → мовлення

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.3, 4.4

Коли мовленнєвий розвиток іде інакше

Чинник	Як виявляється в мовленні та мисленні
Порушення інтелектуального розвитку	не виокремлює спільне, а називає відмінності; групує слова за звучанням, а не за змістом
Госпіталізм	бідний мовленнєвий «інпут» – повільніше накопичення словника
Соціальна ізоляція	мовлення не формується, якщо сприятливий період раннього дитинства втрачено
Замкнене спілкування (близнюки)	«мова для двох», затримка мовленнєвого розвитку
Критичні періоди (Е. Леннеберг)	поки дитина «не визріла», вправи не прискорять появу мовлення

Це сигнали для уважного спостереження, а не діагноз: висновок робить логопед або психолог.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.3, 2.5, 3.4, 4

Як наука досліджувала дитяче мовлення

Перший систематичний дослідник

І. Бодуен де Куртене

473 зошити

13 336 сторінок записів мовлення власних п’ятьох дітей; поняття «усвідомлювання» дитиною своєї мови

Н. Хомський – вроджена здатність до мови, дитина висуває гіпотези про правила

Е. Леннеберг – «готовність до мови» і критичні періоди дозрівання

Л. Виготський, О. Леонтьєв – мова формується у спілкуванні й діяльності

С. Цейтлін – «корпус дитячих мовленнєвих інновацій»

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 2.4, 4

ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Питання до теми 3

1. Чим відрізняються філогенез і онтогенез мовлення?
2. Що показали експерименти з навчання мавп штучних мов?
3. Назвіть фактори мовленнєвого розвитку дитини.
4. Схарактеризуйте періоди мовленнєвого розвитку за М. Львовим.
5. Чому дитячу словотворчість вважають ознакою розвитку, а не помилкою?
6. Які чинники можуть спричинити затримку мовленнєвого розвитку?

Джерело: Калмикова Л. О. та ін. Психологія мовлення і психолінгвістика, 2008